

Мноштво података, имена аутора и дела, година, иако повремено оптереће читаоца јер их је немогуће упамтити, а изазовно чак и сложити, богат су извор читаоцима које посебно занима ова тема, или истраживачима који ће се бавити поменути ауторима и делима. На крају, импозантан списак коришћене архивске грађе, штампе, домаће и стране литературе потврђује озбиљност овог дела и решеност аутора да на свеобухватан начин сажме једну битну епоху и прикаже свеколике особине традиције која је својим духом обликује и оплемењује.

Др Александра П. СТЕВАНОВИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Woxsen University, India
al.stevanovic9@gmail.com

КУЛТУРА ЈЕ СИНТЕЗА

Зорица Хацић Радовић, *У новосадском књижевном крућу*, Архив Војводине, Нови Сад 2023

Грађански живот српског становништва у периоду XIX и XX века је интересантна и надасве битна тема наше књижевне и културне прошлости. Ипак, како то неретко бива у књижевној историји, управо питањима од свеопштег значаја и важности приступа се без подробнијег претресања информација које важе као проверене и универзалне, те се површна вредновања одређених писаца, њихових дела и заслуга вртоглаво нижу. Наведеним овлашним читањима супротстављају се наизглед мали помаци у сазнањима, константни доприноси и упорно бављење грађом за коју је потребно „упрљати руке” међу рукописима архива. Књига есеја Зорице Хацић Радовић нуди драгоцену тумачења скрајнутих књижевних извора, али и тема које се сматрају давно прочитаним, ношена идејом да се променом окулара може дознати много више него што се првим погледом наслућује.

У једном од писама Анице Савић Ребац упућених Младену Лесковцу, које ауторка доноси, изриче се жалост што оставштина Милана Савића задобија судбину многих других докумената, који пристижу „en bloc у архив да чека[ју] неодређену будућност” (208). Издвајамо наведени фрагмент будући да верно рефлектује немило стање у коме и данас пребивају реликти српске књижевне историје, али представља и потенцијално сведочанство о значењима и тежњама којима је премрежена ова студија. Наиме, нужно је посматрати књигу *У новосадском књижевном крућу* у заједничком контексту са раније објављеним истраживањима

Зорице Хаџић Радовић, при чему на уму имамо *Белешке на мартинама: о скрајнујим књижевностијориским изворима* (2015) и дело *Нови Сад кроз књију* (2021), објављено у сарадњи са Урошем Станковићем. Из обимне библиографије ауторке издвојили смо наведене наслове као адекватне претходнике најновије студије, будући да се служе блиским стваралачким и организационим начелима. При наведеном мислимо на чињеницу да публикација *У новосадском књижевном крућу* није само сума најскоријих есеја него смислен и темељан преглед посматраног периода, са јасном тежњом ка монографској ревалоризацији истинских прегалаца на пољу књижевне историје. Сходно томе, интересне сфере које заокупљају пажњу Зорице Хаџић Радовић треба посматрати као својеврсни „дијагонални” ток читања књиге, будући да у различитим радовима ауторка испитује једнаке појаве, попут оформљених ђачких дружина или хорова, било да је реч о Новом Саду, Сегедину или Пешти, посвећујући посебну пажњу приватном животу младића о којима пише. Према истом принципу, сваки од петнаест радова¹ пропраћен је фотографијама, односно деловима рукописа или писама знаменитих личности, при чему се ауторка обилато служи дневницима, преписком и грађом из публицистике, али и литературом самих писаца, настојећи да открије дешавања иза кулиса општеприхваћених токова књижевне историје. У свему наведеном јасно је видљива тежња да се успостави линија рецепције занемарених аутора, те мапира однос разматраних дела спрам канонских писаца и устаљених уверења. Најпосле, важно питање које књига покреће јесте проблем дужности и дуга који данашњи читаоци, научници и културни делатници имају према прошлости, а чијим се активирањем може поспешити и превазићи пређашње неповољно, али и неправедно вредновање. Другим речима, потребе од насушне важности тичу се поштовања успомене на личности наше историје, које желе једно исто – шансу за читање. У том смислу, рад „Неиспуњена жеља Анице Савић Ребац” може се читати као својеврсни дамар читаве књиге, будући да се сваки од посматраних писаца суочио са тешкоћама пребивања на маргинама, како читалачким, тако и егзистенцијалним.

¹ Радови који су заступљени у књизи су: „Кроз ђачки дневник Илије Огњановића Абуказема”, „Кроз дневничке белешке Илије Вучетића”, „Како овај свет исправити или кроз Нови Сад са Абуказемом”, „О две историје српске књижевности: Јован Грчић и Тихомир Остојић”, „Мали’ прилози Милана Кашанина: културна слика једног времена”, „Превртљивост судбине или метаморфозе једног односа: Милан Кашанин и Васе Стајић”, „Јавни и приватни лик Васе Стајића”, „Кроз ратне дневнике Васе Ешкићевића: Васе Ешкићевић у Великом рату”, „Лаза Костић и Ленка Дунђерски у очима својих савременика”, „Јован Јовановић Змај у виђењу Слободана Јовановића”, „Павле Поповић о Змају”, „Илија Огњановић и Милан Шевић: два писма и коментари”, „О књижевности и нашем народу: Слободан Јовановић и Милан Шевић”, „Неиспуњена жеља Анице Савић Ребац” и „Плодна, али уздржана сарадња или Иво Андрић и Матица српска”.

Интересантно је приметити да се дијахронијски ток студије остварује литерарним контактом између разматраних писаца, односно чињеницом да постоји дијалог између различитих генерација новосадских културних делатника. Примера ради, каснији аутори свесно креирају дела по угледу на претходнике, као што је то случај са радовима Милана Шевића, који продужава прикупљање анегдота о заслужним људима, у књизи *О нашим људима великим и малим* (1928), једнако као што је то пре њега чинио Илија Огњановић Абуказем у *Занимљивим причама и белешкама из живота знаменијих Срба* (1900). Сходно томе, међу најзаступљенијим јунацима књиге свакако пребива Јован Јовановић Змај, будући да се поводом његовог дела споре, саветују и надопуњују готово сви посматрани изучаваоци: Милан Шевић, Павле Поповић, Милан Кашанин и Слободан Јовановић, док су други јунаци у директном контакту са самим писцем: Илија Огњановић Абуказем је Змајев блиски сарадник, а Лаза Костић добро познати супарник. Такође, разлике између уџбеника књижевне историје Јована Грчића и Тихомира Остојића подробније се разматрају управо на примеру обрађивања стваралаштва Јована Јовановића Змаја (71). У аналитичком смислу, посебно је интересантан поступак поновног тумачења истих докумената у сврху илустрације различитих књижевних сукоба, те се одломци личног примерка Костићеве *Књиге о Змају* Милана Шевића користе ради истицања спреге *Булића увелака* са песмом „Santa Maria della Salute” (143), али и подударности ставова Слободана Јовановића и Милана Шевића (152). Прикупљањем информација које функционишу као скице, назнаке у другим радовима и поводом различитих тема, ауторка покушава да реконструира мистификације које аутори креирају, као и да истакне важност прећутаног, тако да се истраживачка сумња показује као битан покретачки мотив. Једнако као што се суштина односа Лазе Костића и Ленке Дунђерски тражи у пабирцима онога што Младен Лесковац пропушта, тако се и анимозитет Павла Поповића и Милана Шевића показује додатно занимљивим када се узме у обзир притајено Поповићево трагање за подацима, које се чини кришом и преко посредника.

Према истом принципу, показује се да склоност ка похрањивању важних података, прикупљању књига и изучавању старих докумената, те очувању културне и традиционалне баштине бива одлика већине писаца о којима Зорица Хацић Радовић пише, што се у предговору Весне Башић открива као „веза између живота и документа”, оличена у „родној речи” (8). Родољубље и дубока оданост прецима утемељени су у основним идејама времена и начелима стваралаца о којима ауторка пише, што се отелотворује у потреби различитих уметника да изразе идеје заједништва. Примера ради, записи академског сликара Васе Ешкићевића откривају потребу да се оставе сопствена сведочанства о ратним страдањима и победама, једнако као што то чини Васа Стајић, говорећи о

тамничком искуству. Искази о савременим проблемима и недаћама посебно су заступљени у преписци и дневничким записима, те се чини да су аутори уједно и својеврсни летописци, чијим би се заједничким ишчитавањем могла досегнути верна слика посматраног периода. Наслов студије, у том духу, упућује на просторе Новог Сада и Војводине као издвојене, пречанске средине у којима се успоставља специфичан културни и књижевни живот. Самим тим, писци који су у спрези са овим градом нужно су одређени гимназијским школовањем, сарадњом (или сукобом) са Матицом српском, али и књижевним листовима који се објављују и читају, од Змајевог *Невена*, преко листова попут Абуказомове *Зоље*, све до *Лейојиса*. Потребно је назначити да Нови Сад није нужно одредница порекла аутора, будући да књига обухвата и текстове о Иви Андрићу, Милану Кашанину и Павлу Поповићу, него пре обележје својеврсне тачке пресека у духу некадашње „Српске Атине”, која својим зрачењем окупља интелектуалце. Тако град поприма обележје важне образовне средине, културне сцене која дејствује насупрот београдској, али и места где је могуће уживати у мирној и уравнотеженој средини.

* * *

Из свега наведеног може се рећи да Зорица Хацић Радовић тежи да посматра историју српске књижевности сходно схватањима Милана Кашанина изреченим у писму Тихомиру Остојићу, које ауторка цитира: „Култура се не учи, него проживи; култура значи синтезу” (75). Наведено је видљиво у интеграцији различитих аспеката друштвеног живота у анализи књижевних дела, као и у суживоту културних делатника многоструких усмерења који исцртавају просторе посматране студије, тако да су обухваћени књижевници, политичари, сликари, гимназијски професори и директори. Описана тежња додатно је обogaћена узгредним поменима важних студија и упућивањима на сведочанстава других аутора, чиме се разматрана дела смештају у адекватан контекст, али и обликују живо сведочанство за данашње читаоце. Примера ради, фуснота о Тургеневљевом самовару, који је изложен у Музеју града Новог Сада, функционише као својеврсни културни додатак, артефакт који представља опипљиви чинилац преводилачких напора Илије Вучетића, али и много више – спомен и отелотворење жарко жељене, остварене синтезе у оквирима новосадског књижевног круга.

Мсп Ленка С. НАСТАСИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Српска књижевност
lenanastasic@gmail.com